

HUQUQIY ONG VA HUQUQIY MADANIYATNING FUQAROLIK JAMIYATI SARI AXAMIYATI

*Samarqand viloyat Ichki ishlar boshqarmasi Ishtixon tuman Ichki ishlar bo'limi
Tezkor qidiruv xizmati Jinoyat qidiruv bo'linmasi tezkor vakili, leytenant*

Abduvaliyev Ulug'bek Shavkat O'g'li

(tel: +99899-082-43-01)

*Surxondaryo viloyat Ichki ishlar boshqarmasi Denov tuman Ichki ishlar
boshqarmasi huzuridagi tergov bo'limi tergovchisi, leytenant*

Xurramov Jaloliddin Baxriddin O'g'li

(tel: +99894-855-16-00)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada haqiqiy huquqiy davlatda fuqarolardagi huquqiy savodxonlik masalasi, ularning huquqqa qay darajada rioya etishlari muxim axamiyatga egaligi hamda bu bilan davlatning xalqaro darajadagi o'rnida o'zgarishlarga ham sabab bo'lish masalalari yoritilib o'tilgan*

Kalit so'zlar: *davlat, huquq, qonun, fuqaro, fuqarolik jamiyati, jamiyat, huquqiy davlat, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, shaxs, norma, munosabat, huquqiy himoya.*

Annotation: *This article covers the issue of legal literacy in citizens in a real legal state, the extent to which their compliance with the law has great importance, as well as causing changes in the position of the state at the international level*

Keywords: *State, Law, Law, citizen, civil society, Society, legal state, legal consciousness, legal culture, person, norm, attitude, legal protection.*

Kirish. Huquqiy saloxiyatning bahosi orqali fuqarolik jamiyatida huquqiy madaniyat darajasi o'lchaniladi. Albatta, huquqiy madaniyat xalqimizning azaliy an'analari, udumlariga, tiliga, diniga, ruhiyatiga asoslangan holda insof va iymon, adolat va qonuniylik, insonga yuksak hurmat va e'tibor, sabr-toqat kabi ma'rifat va haqiqat tuyg'ularini ongimizga singdirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham kishilarning fikrini, dunyoqarashini mustaqilligimiz yo'lida fidokorona mehnat qilishga yo'naltirilgan huquqiy madaniyatni yuksaltirish hayotiy zaruriyatdir. Aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, huquqiy ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar tartibotini tubdan yaxshilash, inson huquq va erkinlariga chuqur hurmat va ehtiromga asoslangan munosabatni, odamlarda qonunga itoatkorlik tuygusini, qonunlarni bilish va unga qat'iy amal qilish saodatmandligini qaror toptirish bugungi kunning zaruriy talabi bolib kelmoqda.

Huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, avvalo, har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirib borish asosiy va muhim vazifa hisoblanadi, bunday harakatlar davlatni huquqiy davlat deb tariflashga hamda kelajakda haqiqiy fuqarolik jamiyati yaratilishiga ham asos bo'lib

xizmat qila oladi. Huquqiy davlat qurishning zaruriy sharti – bu qonunlarning so‘zsiz bajarilishidir. Qonunlarning bir xilda va so‘zsiz bajarilishi har bir shaxsning o‘z vazifasiga munosabati va zimmasidagi mas’uliyatni his qilishiga bog‘liqdir.

Avvalo huquqiy ong va huquqiy madaniyatga olimlar tomonidan berilgan turlicha ta’riflar bilan anishib chigish maqsadga muvofiq bo’ladi, jumladan, huquqiy ongga shunday ta’rif berildi: "Huquqiy ongni mamlakat fuqarolarining ham amaldagi huquqqa, yuridik amaliyotga, fuqarolar huquqlari erkinliklari, majburiyatlariga, ham orzu qilingan huquqqa va boshqa huquqiy hodisalarga munosabatini ifodalovchi huquqiy sezgilar, g’oyalari, baholar, tasavvurlar tizimi sifatida ta’riflash mumkin". Professor I.Ismoilovning ta’rificha: "Huquqiy ong bu insonlarning va ularning turli birliklarining hamda butun jamiyatning amaldagi huquq va huquqiy hodisalarga nisbatan qarashlari, g’oyalari, tasavvurlar yig’indisidir. Huquqiy madaniyatga berilgan ta’riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o’zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta’rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bolgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo’lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz".

Demak, yuqoridagilardan xulosa qiladigan bo’lsak, qabul qilinayotgan qonunlar, har qanday normativ-huquqiy hujjatlar, huquq sohasida bo’ladigan o’zgarishlardan to’liq tarzda xabardor bo’lib, o’rganib chiqilishi natijasida huquqiy ongga tushunib yetib unga amal qilinishi esa huquqiy madaniyatni shakllantiradi. Huquqiy madaniyatning yuksak darajada bo’lishi huquqiy davlatning o’ziga xos xususiyatidir. Bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida huquqiy madaniyatni oshirish muhim vazifa sanaladi. Fuqarolarning yuksak huquqiy ongi va huquqiy faolligi ma’rifiy jamiyatda huquq ustuvorligining, huquqiy davlatning poydevoridir. Fuqarolarning huquqiy ongini shakllantirish, huquqbuzarliklarning oldini olish, jinoyatchilikka qarshi kurashishning zarururiy talabidir. Haqiqattan ham shunday, huquqiy immunitet shakllangan shaxsga tashqaridan kirib keladigan yot g’oyalari, qarashlar, g’ayrihuquqiy fikrlar ekahybyu huquqiy harakatlariga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Qonunga xilof xatti-harakatlar o’z ta’siriga ega bo’lmay shaxslar ezgulik va adolat, inson sha’ni va uning toptalishi hamda erkinlik va qullik kabi qonuniyatning mavjudligini anglab idrok etishadi. Nima yaxshi-yu nima yomonligini tushunib yetishda esa ularga aynan huquqiy savodxonlik, huquqiy yetuklik yordam beradi.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan song aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini oshirishga katta e’tibor berib kelinmoqda. Jumladan, 1997- yil 29-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish milliy dasturi" qabul qilingan edi. Unda aholi huquqiy madaniyat darajasining oshirilishi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati xodimlarining bilimdonligiga kop jihatdan bog‘liqligi, huquqiy madaniyatning ilmiy asoslarini tadqiq etishni rag’batlantirish, ijtimoiy-huquqiy tadqiqotlarni tashkil etish

va boshqa masalalar o'z aksini topgan. Biroq bugungi kunga kelib zamon o'zgarishi, fuqarolarning fikr yuritish darajasi o'zgarganligi sababli ushbu milliy dasturni yangilash vazifasi qo'yilmoqda. Bundan tashqari 2017 -yil 7- fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategyasi to'g'risida" gi Prezident farmoni, 2017-yil 7- sentabrda qabul qilingan "Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta'minlash to'g'risida"gi qonun, 2018- yil 13- apreldagi "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya orgnlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari tog'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezident farmoni, 2019- yil 9- yanvardag "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident farmoni va boshqa me'yoriy - huquqiy hujjatlarning qabul qilinganligini ko'rish mumkin. Aholining qonunlarga huquqiy jarayonlarga ishtirokini va ularning xabardorlik darajasini aniqlash uchun alohida jamoatchilik fikri so'rovlari ham o'tkazilib turiladi. Misol tariqasida 2017-yilda ijtimoiy fikr jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi" mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi o'tkazilgan edi. O'tkazilgan sorov ma'lumotlariga ko'ra, fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi, ya'ni 90,5 foizi O'zbekiston Konstitutsiyasini "Mamalakatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi bosh hujjat", deb hisoblaydi, unda suveren davlat va adolatli jamiyatni shakllantirishning fundamental asoslari, inson huquqlarini himoya qilish va mustahkamlashga, demokratiya va ijtimoiy adolat ideallariga, fuqarolar osudaligi va millatlararo totuvlikni ta'minlashga sodiqlik mustahkamlab qo'yilgan. Mutlaq ko'pchilik fuqarolarning (86,3 foizining) fikricha asosiy qonun nafaqat davrning zamonaviy talablariga javob beradi, balki istiqbolga mo'ljallangandir deya fikr bildirishdi. Mazkur so'rovda aholining fuqarolik huquqlari to'g'risida xabardorlik darajasi aniqlandi. Siz o'z fuqarolik huquqlaringizni bilasizmi?", degan savolga fuqarolarning mutlaq ko'pchiligi" 92,6 foizi tasdiqlovchi ovoz berdi. Xuddi shunday ijtimoiy so'rovlar tez-tez o'tkazilib turilishi aholining fikrini o'rganish va ularda mavjud bo'lgan kamchiliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bolishi kerak" nomli ma'ruzasida siyosiy partiyalar, ularning parlamentdagi fraksiyalari va deputatlarning faoliyatini tanqidiy tahlil qilib, quyidagi fikrlarni bayon etdi: "Deputatlarning ish uslubini takomillashtirish, aholining huquqiy madaniyatini oshirish maqsadida siyosiy partiyalar orqali: "Markaz - viloyat - tuman" tartibida ishlaydigan yangi tizimni joriy etish ayni muddao bo'lar edi" - degan fikrni bildirganlar, chunki barcha qonunlarning yaratilishi, ishlab chiqilishi deputatlar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo'lib barcha taklif va tavsiyalar tomonidan amalga oshiriladi. Ular xalqning orasida bo'lib barcha taklif va tavsiyalar, kamchiliklarni o'rganib chiqib xalq manfaatlaridan, xalq ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda qonunlarni yaratishlari shart va zarur. Bekorga "Markaz-viloyat-tuman" tartibida ishlaydigan tizim deb aytmaganlar, har qanday siyosatda bo'ladigan o'zgarish va

qo'shimchalar markazdan viloyatga undan tuman va boshqa chekka hududlargacha yetib borishi xalq xabardor bo'lishi va o'z fikr mulohazalarini yetkazishi kerak ekanligini hisobga olib bunday tizim yartish kerakligini aytib o'tganlar, Mamlakatimizda ijroga yo'naltirilgan har bir qonun, amaldagi huquqiy hujatlarga kiritilayotgan o'zgartirish va qo shimchalardan aholini izchil hamda keng xabardor qilishda jamoatchilik ishtiroki va faolligi muhim. Kommunikatsiya texnologiyalari, davlat organlari bilan ijtimoiy sherikchilik imkoniyatlaridan samarali foydalanish lozim. 2019-yilda aholining huquqiy ong va huquqiy madaniyatini yaxshilash maqsadida "Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Prezident Farmoni qabul qilindi. Ushbu farmonda:

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash va qonuniylikni mustahkamlashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi, deya ta'kidlab o'tilgan.

Shu o'rinda aytib o'tish joizki, Ozbekiston Respublikasi Adliya vazirligi jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish sohasida muvofiqlashtiruvchi davlat organi bo'lib hisoblanadi. Hozirda farmonga asosan shaxsan Adliya vaziri boshchiligida Advice.uz huquqiy axborot tizimi faoliyat ko'rsatmoqda, xususan mamalakamiz ko'plab fuqarolari ushbu tizimdan bir necha bor foydalanib savollariga yetarlicha javob olishmoqda. Bundan tashqari huquqiy targ'ibot-tashviqot olib borish ishlari ham bir muncha yaxshilangan mahallalarda, joylarda malakali huquqshunoslar tomonidan tushuntirish ishlari olib borilmoqda. Qonun ijodkorligi faoliyatiga aholining keng qatlamini jalb etish "Telegram" messendjeridagi Huuqiy axborot kanalida maxsus maqsadda "Qonunchilikka taklif" boti ishga tushirilgan. Mazkur bot orqali fuqarolardan minglab takliflar kelib tushadi va ko'rib chiqilib inobatga olinadi. Ushbu loyiha Prezidentimizning "Qonunlarning bevositai jodkori xalq bolishi kerak" degan sozlarining amalda tadbiiq etilishining ko'rinishidir. Huquqiy targ'ibot tashviqot sohasini yaxshilashga munosib hissa qo'shgan davlat organlari va tashkilotlar xodimlariga aholining huquqiy savodxonligini oshirishda ko'rsatgan xizmatlari uchun "Huquqiy targ'ibot ishlari a'lochisi ko'krak nishoni ta'sis etildi. Yana huquqiy mavzularni tizimli va tahliliy yoritib berish hamda aholini qonunga hurmat ruhida tarbiyalashga doir teleko'rsatuvlar ko'lami kengaytirilmoqda.

Ozbekistonda demokratik huquqiy davlatni shakllantirish jamiyat, mansabdor shaxslar, va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirishni talab qiladi. Shuning uchun huquqiy davlatning muhim belgisi - huquqiy madaniyatdir. Bugungi kunda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Mamlakatimizning rivojlanishi va islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan aholining huquqiy ongi hamda huquqiy faolligi, uning madaniyati darajasiga bog'liqdir. Shaxsning siyosiy chinakam fuqaroviy munosabati, demokratik islohotlarga nisbatan daxldorlik hissi davlatimiz o'z oldiga qo'ygan buyuk maqsadlarga erishishning muhim omilidir.

Harakatlar strategiyasida aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksaltirish, bu borada davlat tuzilmalarining fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot ositalari bilan o'zaro samarali hukmronligini tashkil etish samarali va ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Huquqiy madaniyat saviyasi qabul qilingan qonunlar soni bilan emas, balki ushbu qonunlarning barcha darajalarda ijro etilishi bilan belgilanadi. Ushbu muhim ishda fuqarolarning qonunlarga va normativ huquqiy hujjatlarga nisbatan chuqur hurmat hissini tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Bunda g'oyat muhim jihat - jamoatchilikka davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari faoliyati haqida ma'lumot berish, davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilinadigan qarorlardan, birinchi navbatda, inson huquq va erkinliklari, fuqarolarning qonuniy manfaatlariga doir qarorlardan aholini keng xabardor qilib borish mexanizmlarini yanada takomillashtirish bilan bog'liq.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 7 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasida aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyati masalasiga ham alohida to'xtalib o'tdilar,- "Biz qanchalik mukammal qonunlar yaratmaylik qanday islohotlar o'tkazmaylik agar fuqarolarimizning huquqiy bilimi, ongi va madaniyati yetarli bo'lmasa kutilgan natijalarga erishish mushkul bo'ladi Huquqshunos olimlarning bundan bir necha asr avval "Huquqni anglash mas'uliyat hissini rivojlantiradi", deb aytgan hikmatli sozlari hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Boshqacha aytganda Konstitutsiya va qonunlarga hurmat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat har bir fuqaroning, har bir mansabdor shaxsning hayot va faoliyat tarziga aylanmog'i kerak. Biz huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi ishlarimizni uzliksiz davom ettirishimiz zarur. Huquqiy tarbiyani maktabgacha ta'lim tizimidan boshlashimiz, bu boradagi ilk ko'nikmalar ona allasi kabi farzandlarimiz qalbidan umrbod joy olishi darkor. Konstitutsiyamiz har bir fuqaroning ongi va qalbidan chuqur joy olgan, ularning huquq va erkinliklarini to'liq kafolatlaydigan haqiqiy hayot qomusiga aylanmog'i lozim. Har bir soha va yo'nalish, ta'limning barcha bosqichlari uchun huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ilmiy asoslangan dasturi tayyorlanishi kerak. Bunda, avvalambor, Konstitutsiyani organishga jiddiy yondashish lozim. Umumta'lim maktablari uchun "Konstitutsiya alifbosi", "Konstitutsiya saboqlari", "Konstitutsiya asoslari" kabi darsliklarni yaratish zarur deb hisoblayman. Ushbu fanlardan dars beradigan o'qituvchilarni tayyorlashda ularning siyosiy, huquqiy va ma'naviy saviyasiga alohida ahamiyat berish lozim. Shuningdek, hayotdagi adolat tantanasi, qonuniy haq-huquqlar tiklangani haqida qiziqarli ko'rsatuvlar, seriallar, badiiy filmlar, teatr asarlari yaratish ham katta tarbiyaviy ahamiyatga ega", deya ta'kidlab o'tganlar.

Yakuniy fikrlarga keladigan bo'lsak Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston mustaqilligining 32 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimda "Bizga, birinchi navbatda, kuchli fuqarolik jamiyati zarur" deb takidlab o'tganlar buning uchun birinchi navbatda vatandoshlarimizning huquqiy saloxiyatini yuksaltirish ularda

huquqiy madaniyat ko'nikmalarini shakllantirish orqali erishish mumkin. Bugun rivojlangan fuqarolik jamiyatini shakllantirish haqida gap borar ekan, huquqiy ong va huquqiy madaniyatsiz bunday jamiyatga erishib bo'lmasligi yaqqol ma'lum shu sababli hukumatda katta e'tibor fuqarolarning huquqiy ongini oshirish, huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gulnora Inomjonova. -Nikoh shartnomasi-oila mustahkamligining huquqiy kafolati“ ilmiy-amaliy qo'llanma,-T. Intellekt Ekspert, 2015, 10-b
2. Huquqiy yetuklik- barkamollikka eltadi." O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.-T.: Adolat 2011,7-b
3. Islomov.Z.M.Davlat va huquq nazariyasi.-T.: Adolat, 2007-537-b
5. U.Tajixanov, A,Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi I-tom- Toshkent 1998, 11-b
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 29.08.1997-yil 466-I son garori bilan tasdiqlangan.
7. Aholining huquq va erkiliklarini himoya qilish, jamiyatda huquqiy ong va madaniyatni yanada yuksaltirishning huquqiy asoslari. E.Qodirov /Aholining huquq va erkinliklarini himoya qilish, huquqiy ongni oshirish, jamiyatda inson huquqlari madaniyatini shakllantirish hamda rivojlantirishda nodavlat notijorat tashkilotlarining o'rni va roli mavzusida tashkil etilgan davra suhbat materiallari. - T.Toshkent tezkor bosmaxonasi, 2015, 20-b
8. Tjtimoiy fikr jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25 yilligi mavzusida jamoatchilik fikri so'rovi. Kun.uz 24.11.2017
9. Odilqoriyev X.T Davlat va huquq nazariyasi (darslik). - T.: Adolat, 2018, 287-b
10. Zakirova Sevara. " Xotin-qizlarning huquqiy madaniyatini oshirishda nodavlat notijorat tashkilotlarining orni va roli". // Fuqarolik jamiyati. 2017, No4, 49- b
11. PF-5618.lex.uz
13. 2017-2021- yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yonalishi boyicha Harakatlar strategyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yilida amalga oshirishga oid davlat dasturini o'rganish bo'yicha ilmiy uslubiy risola. - T.: Ma'naviyat, 2017, 143-b dekabr.nrm.uz